

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та соціології

Дипломна робота
магістра

з теми: **«Авторитарний політичний режим як категорія політичної науки»**

Виконала: магістрантка II курсу
Рв – М16з групи
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові
науки спеціальності 052 Політологія
за освітньою програмою Політологія
заочної форми навчання

Ільчук Тетяна Олександрівна

Керівник:
Вонсович Г. Б., кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології та соціології

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2018 року

З М І С Т

Вступ	с. 3
Розділ 1. Методологічні засади дослідження політичного режиму	с. 9
1.1. Тракткування поняття «політичний режим» у політичній науці.....	с. 9
1.2. Авторитарний політичний режим та основні підходи до його визначення	с.25
1.3.Особливості та риси авторитарних політичних режимів.....	с. 36
1.4. Типологія авторитарних політичних режимів: спроби класифікації...	с.45
Висновок до розділу	с.53
Розділ 2. Дилема демократії і автократії: феномен гібридних режимів	с. 55
2.1. Критерії визначення демократичних і авторитарних режимів.....	с. 55
2.2. Гібридні політичні режими: основні підходи до визначення.....	с. 69
Висновок до розділу	с. 82
Висновки	с. 84
Список використаних джерел і літератури	с.89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-політичні перетворення, які тривають у країнах Східної Європи та колишнього СРСР протягом останніх 26 років, з новою силою поставили перед політичною наукою такі питання: що спричиняє тривалість у часі автократичних режимів, як відбувається цей процес, наскільки тривалим є шлях автократичних суспільств до демократії та вільного ринку, і чи взагалі коректно говорити про демократичний вектор перехідних процесів як про єдино можливий?

Попри тривалу активну роботу науковців та проведені ними численні дослідження, деякі з цих питань і досі залишаються не до кінця розв'язаними, перебуваючи у центрі політологічних дискусій. Серед них особливу увагу привертає проблема визначення суті тих політичних режимів, які виникли на пострадянському просторі в результаті відходу колишніх республік СРСР, у тім числі України, від авторитаризму радянського зразка у напрямку ліберальної демократії, яка була проголошена всіма цими країнами в якості кінцевого пункту їхнього суспільно-політичного розвитку. У цьому контексті необхідно зазначити, що падіння авторитарних режимів в Східній Європі, а особливо трансформація Радянського Союзу, викликали виникнення в широких інтелектуальних колах настроїв, які згодом отримали назву «демократична ейфорія» – віра в остаточну глобальну перемогу ліберальної демократії, яка, як здавалось тоді, більше не матиме конкурентноспроможних проектів суспільно-політичного устрою. Однак досвід вже перших років соціально-економічних та політичних перетворень більшості так званих молодих демократій засвідчив якщо не повну відірваність цих країн від ліберально-демократичних стандартів, то, принаймні, частковість, або половинчатість у їхньому впровадженні та дотриманні, поставивши тим самим під сумнів можливість лінійного руху від авторитаризму до демократії, навіть більше – реанімування авторитаризму. Підтверджують цю тезу, зокрема, дані американської організації «Freedom

House», згідно з дослідженнями якої станом на 2017 р. серед 15 колишніх республік СРСР 4 країни частково вільні, а 7 – невільні.

Саме частковість процесів лібералізації та демократизації старих автократичних режимів зумовила виникнення специфічної ситуації, за якої новосформовані режими більшості посткомуністичних країн неможливо однозначно класифікувати як демократичні або авторитарні. Зокрема американський політолог Л. Даймонд, констатуєчи кінець «третьої хвилі» демократизації, наголосив, що головною причиною цього став перехід низки країн не до ліберальної демократії, а до проміжних форм політичних режимів.

Неоднозначність у визначенні вказаного виду режимів спричинила виникнення концептуальної плутанини, за якої дослідники, аналізуючи ці політичні режими, вдаються до різних означень, які містять завуальований підтекст авторитаризму: «неповна демократія», «керована демократія», «напівдемократія», «напівавторитарний режим», «змагальний авторитаризм», «новий авторитаризм», режим «керованого плюралізму», режим «безплідного плюралізму», режим «домінуючої влади» тощо. Подібну ситуацію можна пояснити відсутністю єдиного теоретико-методологічного підходу стосовно аналізу як авторитарного політичного режиму загалом, так і гібридних форм політичних режимів зокрема.

Саме така неоднозначність в підходах до концептуалізації категорії авторитаризму зумовлює необхідність та актуальність вироблення чіткої методологічної стратегії щодо аналізу цих політичних режимів. Звернення до неї допомогло б, по-перше, подолати певну методологічну невизначеність, характерну для дослідження цього типу режимів; по-друге, точно та об'єктивно ідентифікувати належність певної країни до згаданої категорії режимів; по-третє, розробити емпірично адекватну та теоретично обґрунтовану класифікацію цих режимів. Крім того, вироблення чіткої методологічної стратегії дослідження проміжних форм політичних режимів дасть змогу відповісти на ті питання, які неодмінно виникають у контексті емпіричного аналізу особливостей перехідних процесів у пострадянських країнах, у тім

числі в Україні: наскільки глибокими та ефективними виявилися процеси лібералізації та демократизації в цих країнах; якою є спрямованість вектора їхнього суспільно-політичного розвитку (в бік демократії чи авторитаризму?), чим є сформовані в цих країнах гібридні форми політичних режимів – нестабільними та недовготривалими ситуаціями, в яких тимчасово «заклинило» перехід від авторитаризму до демократії, чи усе ж таки новим, гібридним типом політичних режимів, який є рівнозначним, у імовірнісному плані, з демократією результатом переходу від авторитаризму?

Мета та завдання дослідження. Метою магістерської роботи є дослідження теоретико-методологічного інструментарію аналізу категорії авторитарного політичного режиму (режимів) у класичному і сучасному варіантах.

Досягнення сформульованої мети дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

- систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності і змісту поняття політичного режиму;
- встановити основні історичні віхи виникнення поняття «авторитарний політичний режим», розкрити сутність сучасних наукових традицій в осмисленні цього феномену, а також уточнити зміст цієї категорії;
- визначити особливості та риси авторитарного політичного режиму;
- виокремити типологію авторитарних політичних режимів та розкрити зміст їхньої класифікації;
- виокремити і проаналізувати гібридні політичні режими та їх типологію як специфічного поєднання демократії і авторитаризму в умовах посткомуністичних переходів.

Об'єктом дослідження є політичний режим як засаднича категорія політичної науки.

Предметом дослідження є концептуальні засади аналізу сутності, змісту та специфіки різних форм прояву авторитарних політичних режимів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять основні положення автократичної і транзитологічної парадигми, сформульовані у

працях Е.Бауера, Г.Бірві, К.Вітфогель, Р.Дрювза, П.Корніла, Клауда Моссе, П.Маріггі, Г.Пласа, В.Хелка, Е.Холма, М.Маренко, В.Чіркїна, Ю.Сумбатяна та ін.; Д. Растоу, Ф. Шміттера, Г.О'Доннелла, Л.Вайтхеда, Т. Карл, А. Пшеворського, В. Гельмана, С.Вонсовича, Ю.Мацієвського, О.Фісуна, Г.Шипунова тощо. Звернення до цієї парадигми дає змогу розглядати змінюваність типів політичних режимів як процес, що складається з чітко визначеної кількості етапів, які послідовно змінюють один одного, кожному з яких відповідають ті або інші зміни в структурі політичного режиму.

Крім того, у роботі використано наступні методи дослідження: по-перше, структурно-функціональний і системний метод (структурний функціоналізм) дають змогу досліджувати політичну систему як структурно-розчленовану цілісність, де кожен її елемент має своє функціональне призначення. Політичний режим у цьому контексті визначено як спосіб функціонування та взаємодії всіх елементів політичної системи та самої системи з її оточенням.

По-друге, метод інституційного аналізу (інституціоналізм) у сукупності зі структурно-функціональним методом допомагає дослідити способи формування, особливості функціонування та специфіку взаємодії основних інститутів державної влади за авторитаризму, а також визначити у структурі політичної системи місце таких інститутів, як ЗМІ, опозиція, політичні партії та громадські організації.

По-третє, порівняльний метод (компаративістика) дає змогу провести порівняльний аналіз та визначити на цій підставі особливості, а також спільні та відмінні риси: 1) основних традицій в осмисленні поняття «політичний режим», авторитаризм і монархічний авторитаризм; 2) основних підходів щодо концептуалізації феномену гібридних політичних режимів; 4) авторитарних, демократичних і гібридних режимів; 5) різних видів гібридних форм режимів.

По-четверте, історичний метод (історико-генетичний методологічний підхід) дає змогу простежити процес виникнення та входження у категоріальний апарат політичної науки поняття «політичний режим».

Успішне виконання завдань і досягнення мети дипломної роботи передбачає використання загальнонаукових методів аналізу та синтезу, дедуктивного методу, тощо.

Елементи наукової новизни результатів дослідження полягають у наступному:

- доведено, що з двох існуючих підходів до визначення поняття «політичний режим» – соціологічного та інституціонального – саме соціологічна традиція в осмисленні цього феномену найбільш адекватно відображає та пояснює суть тих суспільно-політичних, економічних і психологічних явищ, сукупність і взаємодія яких у політичному просторі кожної конкретної країни формує її політичний режим, а також є найбільш придатною для її використання в контексті дослідження недемократичних форм політичних режимів;

- відповідно до цього уточнено зміст поняття «політичний режим», яке визначено як спосіб функціонування політичної системи, який забезпечує регуляцію її роботи та виявляється у вигляді сукупності найтипівіших для того чи іншого суспільства способів організації та функціонування основних політичних інститутів, комплексу методів і засобів (у тім числі ідеологічного порядку), що використовують органи влади для впливу на підвладних, а також системних принципів, на які вони при цьому опираються, які оформляють та структурують процес взаємодії держави, суспільства, особистості, відображаючи фактичний стан конкретних політичних відносин, прав і свобод громадян, ступінь їхньої політичної активності, стан законності;

- визначено сутність, виміри та класичну типологію авторитарних політичних режимів;

- визначено критерії гібридних режимів як можливих варіантів авторитаризму;

- проаналізовано новітню типологію гібридизації політичних режимів.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів зумовлене можливістю використання окремих положень дипломної роботи у дослідженні в навчальному процесі суспільно-політичних трансформацій перехідних країн,

у тому числі й України, з погляду визначення суті їхніх політичних режимів. Крім того, результати дослідження можуть формувати цілісне уявлення про існуючі теоретико-методологічні підходи щодо визначення поняття «політичний режим» в ході написання студентами курсових, статей та доповідей, а також інших видів робіт, їхньої підготовки до семінарських занять, диспутів із загальної теорії політики, політичних систем і режимів сучасності, порівняльної політології, політичної транзитології тощо.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення дипломного дослідження були апробовані у виступі на студентській науково-практичній конференції (Кам'янець - Подільський, березень, 2017р.), а також під час проведення семінарських занять.

Публікації. Окремі питання дипломної роботи подані до друку у збірник студентських наукових праць «Політія».

Структура дипломної роботи зумовлена необхідністю досягнення визначених мети та завдань дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків. Обсяг основного тексту становить 89 сторінок. Список використаних джерел охоплює 90 найменувань.

ВИСНОВКИ

Головна мета дипломної роботи полягала у дослідженні теоретико-методологічного інструментарію дослідження категорії політичного режиму, сутності та специфіки авторитарного політичного режиму, його типології та режимів які, поєднуючи у певних пропорціях демократичні та авторитарні елементи, формують новий, гібридний тип політичних режимів. Відповідно до сформульованої мети, а також завдань дослідження, які конкретизують шлях її досягнення, одержано такі результати:

1. На основі ретроспективного аналізу історичного розвитку поняття «політичний режим» ми дійшли висновку, що у своєму становленні та входженні у науковий обіг політичної науки це поняття пройшло декілька етапів – від Античності, коли його відповідником міг бути термін «політія» – до нашого часу. Початок оформлення сучасного терміну «політичний режим» пов'язаний з Великою французькою революцією, коли, зокрема, виникає поняття «ancien regime» («старий порядок»/«старий режим»). На сьогоднішній день в рамках політичної науки існує щонайменше два основні підходи щодо осмислення цього феномену – політико-правовий або інституціональний і соціологічний. В першому випадку акцент робиться на формально-правових, процедурних характеристиках, правилах і нормах здійснення влади державними інститутами, а в другому – не тільки і не стільки на формально-юридичних засадах формування, організації та реалізації державної влади, переважно викладених у нормативно-правових актах, скільки на тому, як фактично відбувається цей процес. Розглянувши та порівнявши основні положення зазначених підходів, ми дійшли висновку, що саме соціологічний підхід не тільки дає змогу більш адекватно відобразити та пояснити суть тих суспільно-політичних, економічних і психологічних явищ, сукупність та взаємодія яких у політичному просторі тієї чи іншої країни формує її політичний режим, але й до того ж є найбільш придатним для його

використання в контексті дослідження недемократичних, зокрема гібридних, політичних режимів, відобразити суть яких абсолютно неможливо, аналізуючи лише формально-правові засади їхнього функціонування.

2. Звернення до соціологічного підходу дало нам підстави визначити політичний режим як спосіб функціонування політичної системи, який забезпечує регуляцію її роботи та виявляється у вигляді сукупності найбільш типових для даного суспільства способів організації та функціонування основних політичних інститутів, комплексу методів та засобів (у тім числі ідеологічного порядку), що використовують органи влади для впливу на підвладних, а також системних принципів, на які вони при цьому опираються, які оформляють і структурують реальний процес взаємодії держави, суспільства, особистості, відображаючи тим самим фактичний стан конкретних політичних відносин, прав та свобод громадян, ступінь їхньої політичної активності, стан законності. Виходячи з саме такого розуміння політичного режиму, ми дійшли висновку, що визначення суті та особливостей функціонування політичного режиму даної країни має охоплювати дослідження широкого комплексу факторів: від співвідношення формальних (визначених конституцією та іншими нормативно-правовими актами способів формування та обсягів повноважень основних центральних інститутів державної влади) та неформальних (характер реальної взаємодії між гілками влади на горизонтальному та вертикальному (у розрізі «центр-регіони») рівні) чинників організації та реалізації державної влади до визначення домінуючого типу політичної культури суспільства.

3. Один із магістральних напрямів аналізу політичних режимів пов'язаний з дослідженням тих суспільно-політичних та економічних перетворень, які призводять до зміни одного типу політичного режиму в інший, представлений транзитологічною парадигмою. У контексті дослідження еволюції цієї теоретичної моделі з'ясовано, що її головним положенням є концептуалізація трансформації типів політичних режимів як поетапного процесу, кожному з

яких (етапів) відповідають ті або інші зміни у структурі режиму. Отож, центральною категорією цього підходу є поняття переходу (транзиту).

4. З'ясовано, що досвід посткомуністичних трансформацій пострадянських країн, в більшості з яких всупереч очікуванню дослідників були встановлені різні форми недемократичних режимів, засвідчив теоретичну неадекватність застосування цієї схеми для дослідження та пояснення суспільно-політичних перетворень у цих країнах. Для емпірично відповідного відображення суті та динаміки змін типів політичних режимів пострадянських країн треба використовувати модель «переходу з відкритим фіналом», в рамках якої транзит представлений як процес зміни одного типу консолідованого режиму в інший, що відбувається за наступною схемою: 1) послаблення попереднього режиму; 2) розпад попереднього режиму; 3) невизначеність; 4) вихід з невизначеності - становлення нового режиму; 5) консолідація нового режиму. Пізнавальна цінність цього підходу полягає у тому, що встановлення демократії тут є лише одним із можливих сценаріїв розвитку політичних подій нарівні з утвердженням нового авторитарного режиму або одного з типів гібридних режимів.

5. Розглянувши та проаналізувавши основні підходи до концептуалізації гібридних політичних режимів, ми дійшли висновку, що цей тип режимів необхідно досліджувати як самодостатній результат переходу, а не як нестійкий, нестабільний стан, в якому «заклинило» перехід до демократії. При цьому різновид сформованого гібридного режиму залежить від ступеня реформування (лібералізації та демократизації) попереднього (авторитарного чи одного з типів гібридних режимів з більшою кількістю авторитарних елементів) режиму. До того ж, у разі згорання процесів лібералізації та демократизації, може відбуватись зворотній перехід до одного з попередніх типів політичних режимів. Також виявлені проблемні аспекти вивчення гібридних режимів.

На теоретичному рівні перед дослідниками постало завдання сформулювати таке поняття, яке б чітко відокремлювало гібридні режими від консолідованого

авторитаризму і демократії. Тут виявилось дві проблеми. Перша полягає у тому, що немає згоди щодо того, як визначати гібридні режими – аналітичним чи емпіричним шляхом. Це породжує другу проблему – які є сутнісні ознаки гібридного режиму, за якими можна визначити їхню кількість. У спробі вирішити цю проблему науковці розділилися на три групи: одні розглядають гібридні режими як неповноцінну демократію, інші бачить їх як неповний, окремий прояв чи підтип авторитаризму, а ще інші вважають їх окремим типом режиму. Кожна з цих груп досягла певного прогресу в поясненні того, що відбувається у цій «сірій зоні», але досі немає згоди ні щодо остаточних ознак, ні щодо кількості гібридних режимів. Ті автори, які дивляться на гібридні режими як неповну демократію, зіткнулися з тим, що немає універсальної концепції демократії, яка могла б стати початком відліку як для теоретичних, так і емпіричних досліджень. З одного боку, є мінімалістське визначення демократії, яке стверджує, що демократія передбачає певну сукупність громадянських свобод, таких як свобода організації, свобода слова й інформації на додаток до вільних, чесних та змагальних виборів. З іншого боку, є максималістське визначення, яке деталізує вище згадані ознаки горизонтальною відповідальністю (систему стримувань і противаг між гілками влади), верховенством права та відсутністю політичних гравців, які не дотримуються демократичних правил гри. Хоча ці два підходи концептуально відрізняються один від одного, вони мають дві спільні характеристики, які заважають дослідникам відрізнити демократію від авторитаризму, а їх обох від гібридного режиму. По-перше, ці визначення складаються з кількох критеріїв, і всі критерії є необхідними елементами демократії; по-друге, більшість цих критеріїв належать до явищ, котрі є не умовами, а питаннями міри їх прояву. Тим не менше поняття гібридного режиму зазнало принаймні двох перетворень. По-перше, було встановлено, що гібридні режими змінюються не тільки у напрямі демократії. Починаючи з середини ХХ ст., їхні траєкторії виявляють значну варіативність, включно з рухом у бік диктатури. По-друге, з широкого поняття, яке поєднувало в собі окремі ознаки демократичного і деякі ознаки

авторитарного режиму, поняття намагалися звузити до позначення окремого типу режиму. Більшість науковців погоджується, що характерною ознакою гібридного режиму в вузькому значенні є конкурентні вибори. Інші ознаки – це різні елементи авторитаризму, щодо яких остаточної згоди поки що немає.

6. Оцінка того чи іншого політичного режиму як гібридного передбачає врахування дії цілої низки індикаторів: 1) це проведення в рамках даного типу режимів регулярних виборів, які, однак, не можна назвати чесними та справедливими з огляду на: а) позбавлення частини суспільства права участі в них, наприклад, на підставі етнічного походження; б) позбавлення або обмеження права участі у виборах (на різних формальних підставах) тих опозиційних партій або кандидатів, які можуть скласти реальну конкуренцію партії і/або кандидату від влади; в) нерівності умов проведення передвиборчої кампанії (зокрема, це виявляється у намаганні максимально обмежити доступ опозиційних кандидатів до основних ЗМІ, які представляють їх лише в негативному світлі); г) використання адміністративного ресурсу та фальсифікації результатів виборів для забезпечення перемоги провладної партії або кандидата; 2) домінуючу позицію у системі державної влади посідає виконавча влада, яка персоніфікована переважно в особі президента країни, який намагається підпорядкувати собі законодавчу та судову гілку влади і діяти в обхід них, паралельно послаблюючи їхній розвиток. Однак на відміну від авторитарних режимів, в яких ці дві останні повністю підпорядковані виконавчій владі, парламент становить важливий центр опозиції режиму, а суди можуть виносити вердикти, які обмежують неконституційні дії представників виконавчої влади всіх рівнів; 3) це характерна для даних режимів слабкість формальних демократичних інститутів, місце яких займають нелегітимні неформальні правила та зразки поведінки (клановість, корупція, «телефонне право», тощо), які підпорядковують перші своїй функціональній логіці; 4) використання правлячою групою правоохоронних, судових і контрольно-ревізійних органів як інструментів для боротьби зі своїми політичними опонентами, однак це не набуває такого розмаху та не відбувається так явно, як

в умовах авторитарного режиму; 5) партійна система в рамках цих режимів є формально багатопартійною: партії є активними, беруть участь у виборчому процесі на регіональному та загальнодержавному рівні, однак держава обмежує діяльність тих партій, які здатні ефективно протистояти керівництву країни. Крім того, партії не мають ефективного впливу на формування та діяльність уряду. Потрапити до нього мають можливість лише представники так званої партії влади; 6) існування громадських організацій, однак паралельно з цим держава встановлює чіткий контроль над їхнім утворенням та діяльністю з метою нейтралізації тих з них, діяльність яких може становити реальну загрозу збереженню владних позицій правлячої еліти; 7) діяльність опозиційних партій та груп не переслідується, але їхні можливості для здобуття влади значно обмежені; 8) держава формально гарантує право громадян на отримання альтернативної інформації, в ЗМІ відсутня пряма цензура і вони можуть критикувати владу, однак насправді центральні засоби масової інформації перебувають в прямій чи опосередкованій залежності від виконавчої влади, яка сама визначає ступінь та напрямок критики на свою адресу, а також врегульовує можливість доступу до ЗМІ опозиції. Крім того, існує низка механізмів (економічного, юридичного, фізичного характеру) для тиску на незалежні ЗМІ; 9) загальнообов'язкова ідеологія відсутня, однак в тих режимах цього типу, де превалує авторитарний елемент, може культивуватись, так само як і в авторитарних режимах, певний тип ментальності, свого роду «спільний інтерес» нації та держави, навколо якого мають об'єднатись всі політичні сили та суспільство загалом. Виразником цього інтересу та гарантом його реалізації проголошується президент - «батько нації» та політична сила, яку він очолює; 10) домінуючий тип політичної культури суспільства характеризується поєднанням елементів авторитарної та демократичної політичної культури, що дає змогу визначити її як змішану політичну культуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Antoszewski A. Reżim polityczny // Studia z teorii polityki. Tom I / Pod red. A.W.Jabłońskiego i L. Sobkowiaka. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. – S. 89-104.
2. The Encyclopedia of Democracy / Editor in chief S.M. Lipset, 1995. –1554 p.
3. Даниленко В. Современный политологический словарь / В.Даниленко. – М.: NOTA BENE, 2000. – 1054 с.
4. Słownik myśli społeczno-politycznej. – Bielsko-Biała, 2004 – 531 s.
5. A dictionary of political analysis / Editor in chief G.K. Roberts, 1971. – 229 p.
6. The Oxford companion to politics of the world / Editor in chief Joel Krieger. – New York – Oxford, 1993. – 1019 p.
7. Encyklopedia politologii [w 5 tomach] Tom 1. – Teoria polityki. – Kraków, 1999. – 316 s.
8. Мельник В. Современный словарь по политологии / В.Мельник. – Мн.: Книжный Дом, 2004. – 1024 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
- 10.Цыганков А. Современные политические режимы: структура, типология, динамика / А Цыганков. – М.: Интерпракс, 1995. – 295 с.
- 11.Белов Г. Эволюция нормативной политической системы современного российского общества / Г.Белов // Общественные науки и современность. – 1996. – № 1. – С.45-54.
- 12.Antoszewski A. System polityczny jako kategoria analizy politologicznej // Studia z teorii polityki. Tom I / Pod redakcją A. W. Jabłońskiego i L. Sobkowiaka. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. – S. 73-88.
- 13.Пушкарёва Г. Политическая система: синергетический подход /Г. Пушкарёва // Вестник Московского Университета. Серия 12. Политические науки. – 2001. – № 6 – С.32-49.

14. Nagopian M.N. Regimes, Movements, and Ideologies. A Comparative Introduction to Political Science. – New York: Longman Inc., 1978. – 508 p.
15. Сумбатьян Ю. Исторический генезис и сущность политических режимов / Ю.Сумбатьян // Вестник Московского Университета. Серия 12. Политические науки. – 1995. – № 6. – С. 64-72.
16. Заблоцкий В.П. Либерализм: идея, идеал, идеология. / В.П.Заблоцкий. – Донецьк, Янтра, 2001. = 368 с.
17. Дюверже М. Політичні інститути і конституційне право / М.Дюверже // Політологія: Хрестоматія. – К., 2004. – С. 316-329.
18. Baechler J. Democracy. An analytical survey / J. Baechler . – Madrid, 1995. – 213 p.
19. O'Donnell G., Schmitter P.C. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies / G.O'Donnell, P.C. Schmitter. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1986. – 81 p.
20. Саква Р. Институт президентства: либеральный или неопатерналистский политический режим. – Режим доступа: http://www.ilpp.ru/activity/rt/ic_181203/sakwa.pdf.
21. Лазоренко О.В., Лазоренко О.О. Політичні режими: нормативний підхід // Генеза. – 1996. – № 1(4). – С. 235-244.
22. Рябов С.Г. політологічна теорія держави / С.Г.Рябов. – К.: Тандем, 1996, 240 с.
23. Гелей С., Рутар С. Політологія: Навч. посібник. 4-те вид., перероб. і доп. – / С.Гелей, С.Рутар. - Львів: Світ, 2001. – 384 с.
24. Langer T. Formy państwa socjalistycznego/ T. Langer. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1972. – 198 s.
25. Голосов Г. Сравнительная политология: Учебник /Г.Голосов.- 3-е изд., перераб. и доп. – Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2001. – 368 с.
26. Antoszewski A. Reżim polityczny / A. Antoszewski // Studia z teorii polityki / pod red. A.W. Jabłońskiego i L. Sobkowiaka. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. – Tom I. – S. 89–104.

27. Sartori G. Teoria demokracji / G. Sartori; przeł. P. Amsterdamski, D. Grinberg. – Warszawa: PWN, 1994. – 641 s.
28. Malloy J. Contemporary authoritarian regimes / J. Malloy // Encyclopedia of Government and Politics // ed. by M. Hawkesworth and M. Kegan. – London–New York, 1992. – P. 229–246
29. Szmulik B., Żmigrodzki M. Autorytaryzm i Totalitaryzm // Wprowadzenie do nauki o państwie // Pod red. B. Szmulika i M. Żmigrodzkiego. – Lublin, 2002. – S. 119–131
30. Шипунов Г. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення // Г. Шипунов Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5 с. 330-336.
31. Linz J. Totalitaryzm i Autorytaryzm / J. Linz // Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki // pod red. J. Szczupaczyńskiego. – Warszawa: Scholar, 1995. – S. 303–326.
32. Roeder P.G. The Rejection of Authoritarianism / P.G. Roeder // Postcommunism and the Theory of Democracy; ed. by R.D. Anderson, Jr., M.S. Fish, S.E. Hanson, P.G. Roeder. – New Jersey: Princeton University Press, 2001. – P. 78–96
33. Обушний М.І. Політологія : Довідник / М.І.Обушний . – К. : Довіра, 2004. – 399 с.
34. Постол О.Є. Посткласичні політико-ідеологічні течії та їх роль в умовах соціальних змін кінця ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис.. ... докт. політ. наук : 23.00.03 “Політична культура та ідеологія” / О.С.Постол. К., 2016. -39с.
35. Сухонос В.В. Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні : антиномія демократизму і авторитаризму : Монографія / В.В.Сухонос. – Суми : ВДТ Університетська книга, 2013. – 336с.
36. Ингерфлом К. Тоталитаризм / К.Ингерфлом // Опыт словаря нового политического мышления. - М. : Прогресс, 1989. – 560 с.

37. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию : Учебник для студ. высш. уч. завед. / В.П.Пугачев, А.И.Соловьев. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 417 с.
38. Авторитаризм и демократия в развивающихся странах. – М. : Наука, 1996. – 336 с.
39. Хорос В., Чешков М. Авторитаризм и демократия в третьем мире / В.Хорос, М.Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. - №7. – с.29-42.
40. Громыко А.Л. Политические режимы (История и теория вопроса) / А.Л.Громыко. – М. : Интелтех, 2000. – 286 с.
41. Сумбатян Ю.Г. Политические режимы в современном мире: сравнительный анализ. / Ю.Г.Сумбатян // М. : Аксма-Пресс, 2007. – 215 с.
42. Якушик В.М. Государство переходного типа (вопросы теории) / В.М.Якушик. – К. : Лыбидь, 1991. – 199 с.
43. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку / К.С.Гаджиев. – М. : Логос, 1999. - 544 с.
44. Нисневич Ю. Современный авторитаризм и коррупция / Ю.Нисневич. // Мировая экономика и международные отношения. - 2017 - № 1. - с. 108-120.
45. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 6: Т–Я. – 2004. – 768 с.
46. Політична енциклопедія / [упоряд. Ю. Шаповал ; редкол.: Ю. Левенець (голова) та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 2012. – 808 с.
47. Бариська Я. О. Форма державного правління: загальнотеоретичне дослідження / Я.О.Бариська / Львів, Кальварія, 2012. -136 с.
48. Beume K. von Współczesne teorie polityczne /K. Beume // przełożył J. Łoziński. – Warszawa:Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2005. – 344 s.
49. Karl T.L., Schmitter P.C. Czym jest demokracja... i czym nie jest?/ T. Karl, P.C. Schmitter // Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu

- socjologii polityki. Część 1 / Pod red. J.Szczupaczyńskiego. – Warszawa: Scholar, 1995. – S. 28-38.
- 50.Sartori G. Teoria demokracji/ G. Sartori. – Warszawa: PWN, 1994. – 641 s.
51. Даль Р. О демократии / Р.Даль .- М.: Олма-Пресс, 2001. – 189 с.
- 52.Хантингтон С. Третья фаза демократизации/ С.Хантингтон. – М.: Олма-Пресс, 2007. – 304 с.
- 53.Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza // Pod red. A.Antoszewskiego i R. Herbuta. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. – 348 s.
- 54.Категории политической науки. Учебник. – М.: РОССПЭН, 2002. – 650 с.
- 55.Мадатов А. Концепции и модели демократии: проблемы и дилеммы/ А.Мадатов // Вестник Российского университета дружбы народов.– Серия: Политология. – 1999. – №1. – С. 53-62.
- 56.Даль Р. Предпосылки возникновения и утверждения полиархий // Полис. – 2002. –№ 6. – С. 34-56.
- 57.Karl T.L., Schmitter P.C. Czym jest demokracja... i czym nie jest? // Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki. Część 1 / Pod red. J.Szczupaczyńskiego. – Warszawa: Scholar, 1995. – S. 28-38.
- 58.Malloy J. Contemporary authoritarian regimes // Encyclopedia of Government and Politics/ J.Malloy / Edited by M. Hawkesworth and M. Kegan. – London-New York, 1992. – P. 229-246.
- 59.Linz J. Totalitaryzm i Autorytaryzm/ J. Linz // Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki. Część 1 / Pod red. J. Szczupaczyńskiego. – Warszawa: Scholar, 1995. – S. 303-326.
- 60.О’Доннел Г. Делегативная демократия / Г.О’Доннел. // Пределы власти. – 1994. -№2-3. – С.52-69.
- 61.Вонсович С.Г. Політична транзитологія: історія, методологія. Монографія /С.Г.Вонсович. – Кам’янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. - 384 с.

62. Панарин А. Искушение глобализмом. / А.Панарин. – М.: Эксмо-Пресс, 2002. – 416 с.
63. Полохало В. Политология посткоммунистических обществ в Украине и в России / В.Полохало // Полис. – 1998. - №3. – С.7-15.
64. Вонсович С.Г. Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект). Монографія. - К. : КНУТШ, 2008. – 200 с.
65. Воронов І.О. Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру. Монографія. / І.О.Воронов. – К.: Генеза, 2006. – 230 с.
66. Вонсович С.Г. Політичний транзит в контексті синергетичного підходу. / С.Г.Вонсович // Політологічний вісник. – К., 2013. – С.196-206.
67. Вонсович С.Г. Демократичний транзит та його складові / С.Г.Вонсович // Нова парадигма.- К.: вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип.100. – С. 196-206.
68. Вонсович С.Г. Демократичний транзит: ретроспекції класифікації / С.Г.Вонсович // Вісник Дніпропетровського університету, 2012.- Т.20. - №9/2. – С.210-215.
69. Вонсович С.Г. Дескрипція засад політичної транзитології. / С.Г.Вонсович. // Вісник Прикарпатського університету. Політологія, 2011. – Вип.6-7. – С.26-32.
70. Вонсович С.Г. Засади теорії демократичного переходу. / С.Г.Вонсович // Гілея: науковий вісник : Збірник наукових праць. – К., 2011.- Вип.49. – С.550-556.
71. Мацієвський Ю. Чи можливий авторитарний режим в Україні? / Ю.Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2011. - № 1. – С.17-24.
72. Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномена політичної кризи у політичних дослідженнях / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2008. - № 6. – С.16-23.
73. Мацієвський Ю.«Помаранчева революція» крізь призму транзитології / Ю. Мацієвський // Ї. – 2005. - № 40. – С. 29-39.

- 74.Мациевский Ю. Политический режим в Украине после .«Помаранчевой революции» / Ю.Мациевский // Украина и Россия на пути к демократии : особенности переходного периода. – К.: Ин-т трансформации общества, 2007. – С.86-96.
- 75.Романюк О.І. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій / О.І. Романюк. – Харків. : ХДАК, 2011. – 376 с.
- 76.Фісун О.А. Політичний режим в Україні у порівняльній перспективі / О.А.Фісун. // Стратегічні пріоритети . – 2008. - № 1. – С. 5-12.
- 77.Фисун А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монография / А.А.Фисун. – Харьков. : Константа, 2006. – 352 с.
- 78.Шаповаленко М.И. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и современные тенденции / М.И.Шаповаленко. – Харьков: изд-во Харьк. нац. ун-та внутр. дел, 2007. – 340 с.
- 79.Schmitter P.C. Dangers and Dilemmas of Democracy / P.C. Schmitter // The Global Resurgence of Democracy. – Second Edition // Edited by L.Diamond and M.F. Plattner. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. – P. 76-93.
80. Мельвиль А. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам // Полис. – 1998. – № 2. – С.6-38.
- 81.О’Donnell G. Delegative Democracy // The Global Resurgence of Democracy. – Second Edition / Edited by L. Diamond and M.F. Plattner. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. – P. 94-108.
- 82.Collier D., Levitsky S. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research/ D. Collier, S. Levitsky // World Politics. – 1997. – Vol. 49, № 3. – P. 430-451.
- 83.Zakaria F. The Rise of Illiberal Democracy/ F.Zakaria // Foreign Affairs. – Nov./Dec. 1997 – Vol.76, № 6. – P. 22-43.

84. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефективных демократиях (1) / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – № 1. – С. 6-15.
85. The Uncertainties of Putin's Democracy / Edited by G. Flikke. – Oslo: Norwegian Institute of International Affairs, 2004. – 143 p.
86. Оттауей М. Демократия: только наполовину. / М. Оттауей. – М.: Центр Карнеги, 2004. – С. 14-18.
87. Кочетков А.П. На пути к гражданскому обществу. / А.П. Кочетков. – М., 1992. – 325 с.
88. Россия регионов: трансформация политических режимов / Под общей ред. В. Гельмана, С. Рыженкова, М. Бри. – М.: Весь Мир, 2000. – 376 с.
89. Шуляк С. В. Неопатримоніальні диктатури в арабському світі: аналіз боасистської моделі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «політичні інститути та процеси» / С. В. Шуляк. – Дніпропетровськ, 2004. – 18 с.
90. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014) : монографія / Ю. В. Мацієвський. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2016. – 552 с.